

Göteborgs Universitet
Litteraturvetenskapliga institutionen
Interdisciplinärt arbete

Texten i fokus.
En diskussion om textens påverkan på läsningen

HT 2006
Författare: Branko Skrobo
Handledare: Dag Hedman och Staffan Thorson

Innehållsförteckning

1. Inledning	1
2. Viktiga begrepp och analys	2-6
3. Läsarrollen och litteraturdidaktik	7-9
4. Rubrik och budskap	10-13
5. Litteratur och skolan	14-18
6. Avslutning	19
7. Notförteckning	20-21
8. Käll- och litteraturförteckning	22

1. Inledning

Arbetet bygger på antagandet att texten strukturerar läsningen. Texten är gjord på ett sådant sätt att vissa tolkningar blir mer sannolika än andra. Med andra ord finns det utom- och inomtextliga strukturer som styr läsningen av litterära texter. Med litterära texter avses i detta fall fiktion.

Syftet är att undersöka hur texten styr läsningen, vilka läsroller man inbjuds till att ta på sig under läsningen samt diskutera litteratur och skolan.

För att detta ska kunna ske kommer följande hjälpmedel att användas: Wolfgang Iser's *Textens appellstruktur* (1985) och *The Act of Reading* (1978), Staffan Thorsons *Den dubbla receptionen* (2005), Pär Rådströms (1925-63) novellsamling *Ro utan åror* (1961), Johan Werkmästers doktorsavhandling *Pär Rådström. Ett författarliv* (1990) och *Läroplanen för de frivilliga skolformerna* (1994).

Orsaken till valet är följande: Iser har en textaktiv syn, vilket passar arbetets fokus bra, Thorson tar upp och diskuterar vissa iserska begrepp, ämnet kopplas till skolan via läroplanen och Rådströms novellsamling utgör det litterära exemplet som ska studeras närmare. Valet av Rådström beror främst på att det finns en sparsam forskning att luta sig på och till skillnad från en bok går en novell att överblicka och dess teman kan då lättare urskiljas.

Arbetet är uppdelat i fyra kapitel med följande innehåll:

Det första kapitlet kommer att fokusera på att definiera viktiga begrepp som används igenom arbetet samt kommer med hjälp av dem att undersöka hur texten förbereder för läsning. Kapitel 2 fokuserar på att undersöka vilka läsroller som finns i novellen och avslutas med en diskussion om litteraturdidaktik i skolan. Det tredje kapitlet kommer att fokusera på en undersökning av novellsamlingen. Vad kan man säga om novellsamlingen som helhet? Kapitel 4 kommer att vidare utveckla visa koncept och diskutera litteratur och skola.

Avslutningen kommer att sammanfatta de fyra delarna samt diskutera möjliga slutsatser och deras konsekvenser.

2. Viktiga begrepp och analys

Iser's begreppsapparat kommer att användas i detta arbete på grund av hans textaktiva syn. Enligt Iser är det textens organisation och strategier som är det viktigaste. Om man ska finna några svar bör man vända sig till texten. Begreppen som används är följande:

Repertoar: Iser skriver att "The repertoire consists of all the familiar territory within the text."¹ Repertoaren består av tankar, värderingar, normer och allusioner, med andra ord allt som ingår i en världssyn. En funktion av repertoaren är att erbjuda en ståndpunkt som gör att man kan relatera till texten då den behandlar det bekanta. Dess andra funktion är att främmandegöra det bekanta och därigenom låta oss uppleva det på ett annat sätt. Den litterära texten är inte verklighet utan en reaktion på verkligheten. En text kan antingen stödja eller förneka den världssyn den bygger på.

Konkretisering: Texten har en repertoar och en primärpublik som den var avsedd för, någon från en annan kultur och tid kommer inte att uppfatta texten på samma sätt. Detta innebär att en text erbjuder många tolkningar och perspektiv för att kunna föras in i ett nytt sammanhang. Det är upp till läsaren att välja bland dessa och därigenom aktualiseras texten.²

Strategier: Repertoaren är allt det bekanta i en text, men också kontexten mot vilken aktualiseringen sker. Det är upp till textstrategierna att skapa länken mellan repertoarens olika element och aktualiseringen. De skapar också en mötespunkt mellan text och läsare.

Bakgrund-Förgrund: Bakgrunden utgörs av normer, värderingar, idéer medan förgrunden är företeelserna som dessa utspelas mot. Detta förhållande skapar en spänning som initierar olika aktioner och reaktioner vilket resulterar i frambringandet av det estetiska objektet.³

Tema och Horisont: Tema är det som läsarens uppmärksamhet riktas mot, kan vara knutet till en företeelse, en karaktär eller en situation. Horisont är den helhet olika teman behandlar.⁴

Det vandrande perspektivet: Läsningen bygger upp förväntningar, dessa infrias inte utan modifieras under läsandets gång. Det vandrande perspektivet är en konstruktion som tillåter läsaren att röra sig i texten. Man inte kan överblicka hela texten på en och samma gång, men man kan uppleva textens mångfald och se hur de olika delarna interagerar med varandra. Textens läsarroller, strategier och organisation står i motsättning till varandra vilket leder till att spänning skapas. Då de olika delarna står för olika saker är det upp till läsaren att bringa ordning bland dem och detta samspel mellan text och läsare resulterar i det estetiska objektet. Det vandrande perspektivet är ett hjälpmedel med vilken man lär känna texten, en situation, idé eller karaktär i taget.⁵

Estetiskt objekt: Detta är resultatet av samspelet mellan text och läsare. Interaktionen är styrd av texten på olika sätt, men det finns ingen gemensam kod utan den skapas under läsandets gång. Objektets syfte är att demonstrera ett nytt sätt att se på verkligheten.

Obestämdheter: En tom plats som uppstår på grund av texten öppenhet, vars syfte är att inbjuda läsaren att vara med och fullborda texten. Obestämdheterna erbjuder ett spelrum för samspelet mellan text och läsare.⁶

Implicit läsare: Läsaren är en konstruktion genom vilken man kan uppfatta textens mångfald samt aktualisera den. Iser säger följande: "the implied reader as a concept has its roots firmly planted in the structure of the text; he is a construct and in no way to be identified with any real reader."⁷

Två poler: Den artistiska och den estetiska. Med detta menas att den artistiska är författarens text medan den estetiska är läsarens aktualisering. Ett samspel mellan två subjekt som resulterar i frambringandet av det estetiska objektet.

Läsarroll: De olika perspektiven (författarens, karaktärernas och situationens) erbjuder vägledning till hur läsaren ska uppleva, tolka och förhålla sig till texten. Med andra ord, vilka förhållningssätt finns det i texten som man ska anamma: "The reader's role is prestructured by three basic components: the different perspectives represented in the text, the vantage point from which he joins them together, and the meeting place where they converge."⁸

Estetisk fördubbling: Jag är mig själv, men jag spelar en annan. Detta tillåter läsaren att lämna sin identitet ett tag och utforska läsarrollen.

Dessa är de viktigaste begreppen och de som kommer att användas i arbetet. Alla begrepp har inte tagits med, då det inte är tydligt vad de har med arbetet att göra. Då begreppen är definierade är det dags att gå vidare till tidigare forskning.

Johan Werkmäster har skrivit flera verk om och behandlat många aspekter av Rådströms liv och karriär. Hans doktorsavhandling *Pär Rådström. Ett författarliv* (1990) behandlar hela Rådströms liv och karriär. Werkmäster har en stark betoning på det biografiska i sitt verk. Kerstin Bratt *Pär Rådströms författarskap* (1969), Sven-Eric Liedman *Som barn allena. Några motiv hos Pär Rådström* (1963) och Dan Brundin har också behandlat Rådström och hans författarskap. Dan Brundins doktors avhandling *Omvägens estetik. Lättillgänglighet och komplexitet i Pär Rådströms sena verk* (2006) undersöker det lättillgängliga och komplexa i Rådströms romaner *Ballong till månen* (1958), *Sommargästerna* (1960) och *Översten* (1961). Bilden av Rådström behandlas utförligt i avhandlingen, då Brundin anser att Rådström har underskattats och att man endast har tagit fasta på det lättillgängliga, lekfulla och underhållande i hans verk.

Det finns en sparsam forskning kring Rådströms liv och författarskap, men så vitt det gått att avgöra har ingen tagit upp *Ro utan åror* (1961) med syftet att undersöka hur texten strukturerar läsningen. Detta arbete använder sig av Rådström och novellsamlingen som ett exempel.

Första steget i undersökning blir att identifiera strategierna i texten. Bakgrunden kan beskrivas på följande sätt: En ung mans vardag i förorten, hans liv, tankar och funderingar. Bakgrunden är tämligen enkel, med hjälp av en person som fungerar som vår inkörsport ska man in i förortens värld. Detta är horisonten mot vilken de olika temana i novellen kommer att behandlas. Förgrunden kommer att vara de olika händelser och tankar som utspelar sig i förorten.

På 1960-talet då texten är skriven sågs förorten som ett modernt sätt att bo på. Werkmäster skriver följande: ”Med en blandning av bitsk ironi och stillsam melankoli skildras folkhemmet, det framväxande välfärdssamhället, och dess människor.”⁹ Enligt Werkmäster är det tydligt att Rådström är kritisk till livet i de nya förorterna och att han har behandlat detta åren 1958-59 i radioprogram, artiklar och noveller. Novellen ”Ro utan åror” publicerades 1959 och kom att ingå i novellsamlingen med samma namn från 1961.

Förorten har på senare tid blivit förknippad med invandrare, kriminalitet, gäng, våld, segregering och ensamhet. Detta är dagens bild av förorten, men på 1960-talet som visas av citatet var förorten helt enkelt ett modernt bostadsområde.

Det vandrande perspektivet, men också det perspektiv genom vilket vi får uppleva förorten är den unga mannens. Han tar oss från ett tema till ett annat samtidigt som han berättar för oss hur vi ska förhålla oss till dem. Som läsare måste man förhålla sig till det som faktiskt är skrivet, man måste ta texten på allvar. Ordvalet i texten fungerar som en förankringsmekanism som ser till att obestämdheterna minskar. Detta leder till att läsaren slipper föreställa sig hur saker och ting skulle kunna se ut och kan fokusera på läsningen. Orden i texten förankrar den hos läsaren, men samtidigt ser de kvarvarande obestämdheterna till att läsaren kan samspela med texten och på så sätt fullborda verket.

I novellen är den unge mannen en sådan struktur. Han saknar namn, ålder, yrke och har inga identifierande drag. Mannen beskrivs aldrig, utan refereras i texten som han. Denna anonymitet gör att läsaren kan fylla ut tomrummet och på så sätt identifiera sig med novellens åsikter, tankar och värderingar. Vidare leder denna öppenhet till att läsaren aktivt tar del i texten. Skapelseakten av mannen kan leda till att läsaren ser sig själv som figuren i ”Ro utan åror” och detta kan leda till att man lättare anammar de åsikter, värderingar och normer som

finns i novellen. Karaktären är en funktion som genom sin öppenhet initierar ett samspel mellan text och läsare.

Med detta sagt är det dags att titta närmare på hur gemenskapen i förorten gestaltas. Den unga mannen har köpt sprit och har tänkt sig en smärre sammankomst med sina vänner. Detta glömmer han bort medan han sorterar sin post, äter soppa och tittar på tv, det är först senare som han kommer ihåg sina önskningar för dagen ”Han skulle ha en lugn hemmakväll. Han hade sett fram mot det hela dagen.”¹⁰ Han ringer till sina vänner, men får ett avslag då de är upptagna med sitt. Mannen tar sig i kragen och bestämmer sig för att äta ute på Corso, den lilla italienska krogen. Väl där är det trevligt, folk umgås och blir underhållna, men en drucken man utbryter plötsligt i sång och eskorteras ut från krogen.

Citatet och summeringen visar att mannen är mer av en observatör än en deltagare, han står vid sidan av händelserna och ser på när folk umgås med varandra. Detta skulle man kunna kalla ensamhetstema och mannen kan jämföras med den osynlige mannen, han är närvarande men inte där. Temat fördjupas med följande citat ”Han trivdes här inne (badrummet). Det sken av kakel och renhet men ändå var det personligt. Hit kunde han dra sig undan, här behövde han inte ha böcker, inte tavlor, inte TV, inte radio, här satt han på toaletten, här åt han, här var han människa...”¹¹ Perspektivet av den osynliga mannen problematiseras med detta citat då den visar att det är pressen på hurdan man bör vara, vad man skall äga och konsumera som han försöker fly ifrån. Mannen söker en fristad bort från den moderna livsstilens krav. Citatet avslutas med:

Det var liksom en mänsklig gemenskap att sitta här inne. Han hörde alla grannar. Någon sjöng, någon sket, någon gurglade sig, det dånade i rören, han öppnade ventilen och kunde höra kvinnoröster, underbara kvinnoröster som talade utan ord, han såg dem pudra sig under armarna. Ja det var underbart här inne i badrummet. Så nära, så nära.¹²

Den osynlige mannen vet inte hur han ska samspela med människorna i sin omgivning, han vill det desperat men vet inte hur. Hans grannar och han umgås inte trots det minimala avståndet mellan dem. Det är som om en osynlig gräns existerar som avskiljer de olika lägenheterna åt. Förorten tycks kritiseras för att isolera människorna från varandra, med andra ord så tycks gemenskap inte finnas i förorten. Det är viktigt att påpeka att detta är endast ett av många teman i texten och att novellen är på intet sätt utforskad.

Ett annat påtagligt sätt genom vilken texten styr läsningen är genom rubriken. Rubriken introducerar information som man först efter att ha läst texten kan koppla ihop och ta ställning

till. I novellen fungerar på samma sätt, rubriken i ”Ro utan åror” blir begriplig först på den sista sidan där poängen kommer: ”Herregud, tänkte han, det är ju det vi alla får lära oss. Att segla utan vind och ro utan åror. Jag tycker inte det är nånting att kunna.”¹³

Citatet kommer från följande folkvisa:

Vem kan segla?

Vem kan segla förutan vind?

Vem kan ro utan åror?

Vem kan skiljas från vännen sin
utan att fälla tårar?

Jag kan segla förutan vind!

Jag kan ro utan åror!

Men ej skiljas från vännen min
utan att fälla tårar.

Visan verkar handla om skilsmässa och om att vara ensam. Temat isolation och ensamhet tycks tar upp mycket utrymme i novellen.

För att sammanfatta: Texten styr läsningen genom sin organisation och strategier exempelvis textens repertoar, tema och horisont. Vidare förankras och begränsas texten av det som är skrivet exempelvis om det står att bollen är blå så är den blå och inte något annat. Slutligen styrs texten av sin öppenhet. Det är viktigt att lämna utrymme för läsaren då han/hon i sitt samspel med texten frambringar det estetiska objektet.

Det är viktigt att påpeka att undersökningen av hur texten styr läsningen har fokuserat på ett av flera teman i novellen och att det finns mycket som inte har tagits upp.

Nästa kapitel kommer att fokusera på läsarrollen i novellen samt en diskussion om en möjlig syn på litteraturredaktik i skolan.

3. Läsarrollen och litteraturredidaktik

Detta arbete kommer att använda sig av begreppet läsarroll för att Iser med läsare inte avser en individ utan de förutsättningar för läsning som finns i texten. Läsarroll definieras i arbetet som de förväntningar texten har på läsaren. Vad är det texten försöker förmedla till läsaren? För att besvara frågan måste man vända sig till texten, dess organisation och strategier. Repertoaren gör att man kan känna igen sig i texten, men den främmandegör det bekanta för att visa på ett annorlunda sätt att se på saker och ting. En text kan antingen stödja eller förneka den världssyn den bygger på. I fallet med novellen ”Ro utan åror” har man att göra med en kritisk syn på samhället och dess utveckling.

På sidan 75 står det: ”Varje dag utfärdade riksdagen nya förordningar och lagar som höjde den sociala standarden. Varje dag blev allt fler och fler socialarbetare lagbrytare. Lagen låg år före vad som var möjligt. Först kom lagarna och långt, långt därefter pengarna.”¹⁴ Novellen är kritisk mot sin samtid som upplever sig själv som något oerhört positivt medan den på samma gång nedvärderar allt som har lett fram till den. Till förmån för bekvämligheter som konsumtionsamhället erbjuder är man tvungen att kasta bort gamla värderingar, normer, åsikter, idéer och uttryckssätt för att ersätta dem med nya.

Kritiken till det framväxande välfärdssamhället tydliggörs med detta citat: ”Den enda vi kan försvara med vapen är ju vår plats i tiden, att visa att vi är sanna barn av den. Vill vi vara det? När vi tänker efter, vill vi vara sanna barn av vår tid? Vill vi inte hellre försvara vår tid genom att visa att det var möjligt att vara annorlunda.”¹⁵

Citatet illustrerar en viktig tankegång i novellen, nämligen frågan hur kan man veta om utvecklingen är till det bästa? Vidare föreslår citatet att man inte bara accepterar saker och ting utan vågar ha en avvikande åsikt. Läsarrollen tycks bestå i att våga vara kritisk, att ifrågasätta och ha modet att gå sin egen väg.

Detta går väl ihop med skolans filosofi, som bygger på följande ideal:

Skolan har en viktig uppgift när det gäller att förmedla och hos eleverna förankra de värden som vårt samhällsliv vilar på. Människolivets okränkbarhet, individens frihet och integritet, alla människors lika värde, jämställdhet mellan kvinnor och män samt solidaritet med svaga och utsatta är de värden som skolan skall gestalta och förmedla.¹⁶

Detta står att läsa i läroplanen och är grunden skolan vilar på. I mål att uppnå står följande om elever: ”kan söka sig till saklitteratur, skönlitteratur och övrig kulturutbud som en källa till kunskap, självinsikt och glädje.”¹⁷ Litteratur ses som en giltig och användbar källa eleven kan

vända sig till om han/hon vill uppleva eller lära sig något. Detta gör att litteratur kan användas i skolan som en giltig sätt att förmedla kunskap på. Kunskap definieras på följande sätt:

”Kunskap är inget entydigt begrepp. Kunskap kommer till uttryck i olika former - såsom fakta, förståelse, färdighet och förtrogenhet...”¹⁸

Lärarkyrket är relationsbaserat, med detta menas att man samarbetar med människor som är individer och kräver individuella lösningar på personliga problem. Detta kräver att man tar hänsyn till elevernas olika förutsättningar och behov, med andra ord det finns ingen standardlösning som funkar för alla. Tankegången kan illustreras med följande citat: ”Han kom ihåg en bok hans lärare rekommenderat honom. Läs den hade läraren sagt. Och sen några veckor senare: Nå har Andersson läst den? Nej tyvärr. Det har aldrig blivit av. Rekommendationen hade dödat det.”¹⁹

Även om det kan gå snett då och då är det viktigt att: ”öppet redovisa och tillsammans med eleverna analysera olika värderingar, uppfattningar och problemställningar samt konsekvenserna av dessa...”²⁰ Dessa citat från läroplanen visar att det finns en plats för litteratur i skolan och att man kan använda sig av litteraturen för att förmedla kunskaper till eleverna. Eleverna ska uppleva och diskutera många och varierande ämnen för att bekanta sig med dem. De ska erhålla kunskaper de kan bygga vidare på livet igenom och litteratur ses som en tillgång för att kunna åstadkomma detta.

Eleverna ska inte bara passivt ta emot kunskaper och färdigheter utan ska aktivt vara med i beslutsfattandet. I läroplanen står det att läraren skall: ”tydliggöra vilka värderingar och perspektiv kunskaperna vilar på och låta eleven ta ställning till hur kunskaperna kan användas...”²¹ Man utgår ifrån att eleven tar personligt ansvar för sig själv och sitt lärande. Därför är det viktigt att ha en pågående dialog med eleverna om deras lärande och utveckling, en gemensam litteraturteori som fokuserar på texten skulle kunna vara av stor nytta i skolan. Lärare och elever skulle tillhöra samma gemenskap och kunna diskutera litteratur på lika villkor. Iserns estetiska responsteori skulle kunna vara kittet som håller klassen ihop, men vad står den för egentligen?

Estetisk respons är ett försök att besvara hur en hittills okänd situation eller händelse kan formuleras och förstås. Den är förankrad i textens organisation och strategier, men inte hos läsaren. Tanken är att underlätta en diskussion av individuella tolkningar genom att utgå ifrån texten.²² Följande begrepp har inte tagits upp, men är centralt:

Mening och betydelse: Isern formulerar det på följande sätt: ”Meaning is the referential totality which is implied by the aspects of the text and which must be assembled in the course of reading. Significance is the reader’s absorption of the meaning into his own existence.”²³

Mening och betydelse är strukturer som underlättar förståelsen och införlivandet av textens aktualisering hos läsaren.

Teorin försöker också introducera en ny syn på litteratur. Det finns ingen dold eller hemlig mening i texten som man med de rätta verktygen kan hitta och tillägna sig. Man bör försöka ta till vara textens mångfald och dess många aktualisering istället för att leta efter korrekta tolkningar. Genom att ta texten på allvar blir vissa diskussioner mer sannolika då de har sin grund i texten.

Iser betonar att litterära texter är fiktiva och som sådana är texterna form utan realitet: ”Texternas verklighet konstitueras alltid av dem själva och är därmed en reaktion på verkligheten.”²⁴ Teorin bygger på samspelet mellan text och läsare. Samspelet mellan dessa två skapande subjekt resulterar i frambringandet av det estetiska objektet. En annan viktig aspekt är att: ”...litterära texters betydelser överhuvudtaget inte skapas förrän under läsprocessen. De är en produkt av ett samspel mellan text och läsare och inte några i texten gömda storheter som bara en tolkning kan spåra upp.”²⁵ Texten vägleder detta samspel. Man kan inte aktualisera hela texten på en och samma gång utan varje läsning blir ett nytt försök att ”fästa textens svävande bilder vid betydelser som i regel själva föds under läsningen.”²⁶

Läsarrollen påverkas av texten, men bara om det finns en samstämmighet mellan de två. Läsaren kan ha en annan repertoar och den läsarroll texten försöker förmedla kan vara totalt främmande för honom/henne. I de fall där det saknas konsensus mellan text och läsare kan läsaren välja att helt enkelt sluta läsa och därmed avslutas processen. Man kan tala om en matchning eller mismatchning av text och läsare. Inget kan ske om läsaren är ovillig att delta i processen. Isers teori skulle kunna ena elever och lärare genom att alla skulle få de verktyg som behövs för att kunna diskutera litteratur på lika villkor.

Sammanfattningsvis kan man säga att läsarrollen i novellen tycks vara en kritisk skildring av folkhemmet, det framväxande välfärdssamhället och dess människor. Det finns en plats reserverad för litteratur i skolan, vilket betraktas som en värdefull sätt att förmedla kunskaper, färdigheter och upplevelser på. Slutligen har Isers estetiska responsteori diskuterats ur ett didaktiskt perspektiv och konsekvenserna av dess användning i skolan.

Kapitel 3 kommer att ta upp och behandla novellsamlingen. Ett försök kommer att göras för att säga något om helheten.

4. Rubrik och budskap

Ro utan åror (1961) är uppdelad i tre delar, detta kommer att tas fasta på, då de olika delarna tycks behandla olika teman. Ett försök att undersöka helheten kommer också att göras för att se hur de olika delarna interagerar med varandra för att skapa en helhet. Allra först en kort presentation av de olika delarna.

Del ett betitlad ”Svenska bilder”, handlar enligt Werkmäster om ”...framförallt två teman som man fäster sig vid: relationen mellan barnet och den vuxne samt livet i de nya förstäderna.”²⁷ Dessa två teman är tydligast men det finns andra, som barnets upplevelse av de vuxnas värld och barnets uppväxt. Svenska bilder innehåller sex noveller som behandlar teman barn och vuxna samt livet i de nya förorterna.

Liedman²⁸ och Werkmäster är några av dem som har behandlat barntemat i Rådströms författarskap. Kortfattat kan man säga att den vuxne ses som en förrädare av de ideal och drömmar han hade som barn, dessa har offrats för att han skulle passa in. Barnen föraktar de vuxna samtidigt som de är medvetna om att samma sak kommer att hända dem. Det intressanta är att barnen avskyr mest de vuxna som har kvar något av sina drömmar och ideal och som vill ta del av deras värld:

Dom vi hatar mest är dom som vill tränga in till oss. Dom som bara pratar om sitt, om de vuxnas värld, dom kan vi tåla. Men dom där hälftenmänniskorna som är som farbror. Dom hatar vi. De som försöker leka våra lekar med våra bollar, våra drakar, som låtsas utan att vara lojala, dom hatar vi. De vuxna som kastar boll med oss och som sen plötsligt sviker och säger att nu är det läggdags eller ätdags eller tvättedags. De professionella förrädarna. Dom hatar vi.²⁹

Citatet illustrerar problematiken i barns och vuxnas förhållande till varandra, men också hur barnen ser på sig själva. Man ska vara antingen barn eller vuxen och definitivt ingen hälftenmänniska. Det tycks som om poängen är att man ska ta vara på tiden.

Det andra temat i del ett är livet i förorten. Werkmäster säger följande om Rådströms syn på förorten: ”I ’Ro utan åror’ och i andra noveller om de moderna förstäderna söker Rådström fånga det artificiella i dessa miljöer. De har inte växt fram på ett naturligt sätt. Man skapar ingen gemenskap genom att fösa samman tusentals människor i jättelika hyreshus.”³⁰ Rådströms kritik av förorten har att göra med att den tycks åtskilja och isolera människorna ifrån varandra, man har alla moderna bekvämligheter men ingen gemenskap.

Del två utgörs av fem noveller och heter "Vallfart och vandringsår". Den börjar med två artiklar som publicerades 1959, men som handlar om en italienresa Pär Rådström och Stig Claesson gjorde tillsammans 1954. Claesson är också den som novellsamlingen dedicerades till. "Hos Sankte Per" är inspirerad av soldater på väg till kriget i Algeriet.³¹ De resterande två novellerna, "Jean le Richelieu" och "Var är Fra Diavolo?", utspelas i Paris respektive tar sin början i Paris. Till skillnad från del ett av novellsamlingen är det svårt att avgöra vad de handlar om och om de har tydligt identifierbara teman.

Del tre betitlad "Minnen" består av tre kortfattade diktarporträtt av Almqvist, Strindberg och Stagnelius. Porträtten är märkliga, och precis som med del två är det svårt att se hur de hänger ihop med de tidigare novellerna. Det är lättare att diskutera del ett av novellsamlingen då det är lättare att avgöra vad den går ut på.

Då presentationen är avklarad ska undersökningen av novellsamlingen fokusera på att behandla och diskutera helheten. Undersökningen bygger på antagandet att novellens titel och dess poäng hänger ihop. Kan man genom att identifiera och jämföra novellernas budskap få veta mer om novellsamlingen? Man kan se novellerna som pusselbitar som när de har lagts ihop avslöjar hela bilden. De tre delarna ses som noveller med var sin intressesfär, men att de hänger ihop och att det finns en rödtråd som binder dem samman.

"På tillväxt": "Pumpen satte sig på en trälår och tittade på. Hans ansikte var orörligt. Jag sitter här och väntar, tänkte han. Om jag sitter här och väntar och aldrig frågar vad klockan är, så går det kanske fortare."³²

"En marsdag 1959": "Han kände sig på något sätt sorgsen. Som om han förlorat något."³³

"Barnens domstol": "Jag bryr mig varken om barn eller mammor tänkte han. Men han satt nära dörren som var öppen och lyssnade till de höga tjuten från parken. Barnaskriet. Den svindlande lojalitetens skri."³⁴

"Mjölkkaffären": "Tänk bara på att han själv när han var i Stockholm för att sköta sina affärer nu senast målat ihop en tavla som han sålt för 2 500 kronor. Han satt i sin stuga om kvällarna och skar trästoder som föreställde Erlander, och varje morgon bytte han röd skjorta, och nu väntade han bara på sommaren och sommargästerna. Han hade hittat sin lögn och nu kunde han slå sig till ro."³⁵

"Baråssjan": "Hon satte sig ner och tänkte att nu skulle aldrig tro på tecken mer. Hon slog sönder några småsaker i lera hon gjort och tänkt kasta länge. Nu var hon tvungen att hitta på något. Hon försökte tänka igenom sitt liv men det var som om det nyss börjat. Hon kom inte ihåg någonting. Ja det var rätt. Hon var tvungen att hitta på något."³⁶

”Ro utan åror”: ”Herregud, tänkte han, det är ju det vi alla får lära oss. Att segla utan vind och ro utan åror. Jag tycker inte det är nånting att kunna.”³⁷

”En jubileumsartikel”: ”Då kom vi ihåg vår jubileumsartikel och när vi kom tillbaka till Frankrike firade alla människor jubileer och det började bli varmt. Valborgsmässoafton tände vi ett bål på två pocketböcker nere på Rivierans grusstrand och vi tyckte bägge två att det var fullständigt meningslöst. En mandolinorkester spelade Santa Lucia i parken. Varenda dag skulle man minna hur det var då. Slas och jag deltog inte i jubileerna. Inte förrän nu. Fem år efteråt.”³⁸

”Knapphandlaren i Genua”: ” – Att sälja knappar, sa Blom, är som att sälja vi. Det är en nödvändighetsartikel för den som redan har något.

– Och den, fortsatte Blom, som vill sälja något som är nödvändigt för dem som intet har blir lätt en fiende till mänskligheten.”³⁹

”Jean le Richelieu”: ”Vad Jean le Richelieu lärde oss var att det behövs så få. Det fodras inga massor för att en rörelse skall lyckas. Han lärde oss också att det är inte bara rikedom som har sin lockelse. Fattigdomen har också sin lockelse.”⁴⁰

”Var är Fra Diavolo?”: ”Han hade en avlång, smal väska bredvid sig. I den förvarade han två slukarsvärd. Han stod framför spegeln för att öva men tordes aldrig längre än att han kände spetsen mot tungan. På ett litet papper hade han textat

– JAG TROR INTE VI SKULLE TRIVAS. FRA DIAVOLO –

Och lappen hade han satt fast med tape på spegeln. Varför? Varför?”⁴¹

”Hos Sankte Per”: ” – Alla vill att jag ska berätta, sa Jean. Men jag törs inte börja. Då slutar jag aldrig. – Du kan ju alltid dö Jean. Och då kommer du väl hit så småningom så blir allt bra ska du se. – Du förstår ingenting, far. Jag kan fortfarande välja. Jag kan både leva och dö. Du har inget val och alltså ingenting att råda mej. – Nej kanske inte. – Adjö då far. – Adjö Jean.”⁴²

”Almqvist vaknar”: ”En konung ville mörda mig. Varför, varför? Af broderskap.”⁴³

”Strindberg stannar”: ”Ett tag hade han nästan trott han inte skulle kunna skriva något idag. Men nu vet han. Han känner igen dom allesammans, nu kan han skriva. Han flanerar sakta, nöjd med att ha återfunnit sina fiender.”⁴⁴

”Stagnelius går ut”: ”Nu går jag ut. Vill ha sprit. Skall nog ordna det. Detta är Stockholm, hufvudstaden. Snälla Gud Moder låt mig denna kväll glömma de tvenne lagarne. Mina händer lyder mig icke. Jag tvingar dem att minnas att de kunna hitta när jag kommer hem. Jag kan vänta. Det är min hetsande försakelse.”⁴⁵

Undersökningen tycks peka mot att det finns en röd tråd och att den skulle kunna beskrivas som människans utveckling från barn till vuxen. Novellernas budskap kan sägas vara en bild av

en modern människas möjliga utveckling. De kan också ses som en progression från barnet och dess önsknings till den vuxna individens verklighet. Detta synsätt gör att man tar hänsyn till de olika delarna och ser hur de interagerar med varandra för att bilda en helhet. Novell ett till fjorton kan ses som illustrationer av hur barnet växer upp i dagens moderna samhälle.

Barnet börjar med drömmar och mål som inte kan uppfyllas omedelbart, detta leder till besvikelse och en känsla av svek som den vuxne anklagas och döms för. För att kunna leva med sig själv hittar man på en lögn man kan leva med, men samtidigt förråder man sig själv och tar de första stegen mot att bli vuxen. Man anpassar sig till verkligheten och kommer på nya drömmar för att orka gå vidare. Detta resulterar i missnöje då man anser att allt är meningslöst. Efter att alltings meningslöshet har bekräftats, tröttnar man ganska snart på det också och söker efter mening någon annanstans. Man kanske börjar supa eller knarka för att fly undan verkligheten samtidigt som man är bitter och hatar allt och alla. Cykeln från barn till vuxen avslutas med döden.

Ett möjligt sätt att se på novellsamlingen är att samhället är normativt och kräver att individen anpassar sig till dess krav. För att det ska ske måste individens drömmar och förhoppningar kväsa och han/hon göras om till ett fogligt kugghjul i grottekvarens maskineri. Denna slutsats passar väl ihop med Rådströms kritik av samhället som den finns i *Ro utan åror* (1961). Werkmäster har påpekat att: ”Rådström började under åren 1958-59 på allvar att intressera sig för förortsmiljöerna. I radioprogram, artiklar och noveller framförde han sin kritik mot de moderna bostadsområdena.”⁴⁶

Några noveller i *Ro utan åror* (1961) tycks ha blivit publicerade 1959 eller blivit inspirerade till då exempelvis ”Ro utan åror”, ”Jubileumsartikeln”, ”Knapphandlaren i Genua”, ”Hos Sankte Per” och ”En marsdag 1959”. Detta kan vara orsaken till att novellsamlingen är kritisk mot samhället, krig och förhållandet barn/vuxen; novellerna influerades av Rådströms förargelse över de företeelser som novellsamlingen behandlar.

Det måste påpekas att detta bara är ett av många sätt att undersöka novellsamlingen och de enskilda novellerna på. Ett försök har gjorts att visa hur den här undersökta novellens titel hänger ihop med dess budskap samt hur man kan diskutera novellsamlingen som helhet.

5. Litteratur och skolan

Hittills i arbetet har viktiga begrepp som används igenom arbetet definitierats samt med deras hjälp har en undersökning av hur texten förbereder för läsning gjorts. Vidare har läsarrollen i ”Ro utan åror” behandlats och en diskussion om litteraturredaktik i skolan har bedrivits. En helhets undersökning av novellsamlingen har gjorts. Detta kapitel kommer att lägga fokus på att förtydliga och vidare utveckla vissa centrala begrepp. Kapitlet kommer att avslutas med en diskussion om litteratur och skola.

Ett begrepp som inte har tagits upp men är av betydelse är *wirkung*. Iser har följande att säga om det: ”The German term *Wirkung* comprises both effect and response...”⁴⁷ Respons är interaktionen mellan texten och läsarrollen under läsandets gång medan effekt är den betydelse texten får för läsaren, men också hur läsaren införlivar denna betydelse i sitt liv. Den estetiska respons teorin bygger på dynamiken i samspelet mellan text och läsare som två skapande subjekt.

Repertoaren av en litterär text bygger på ett urval av värderingar, tankar, åsikter, men också litterära konventioner. Iser har följande att säga om repertoarens funktion:

The Repertoire of the text is made up of material selected from social systems and literary traditions. This selection of social norms and literary allusions sets the work in a referential context within which its system of equivalences must be actualized. The function of the strategies is to organize this actualization, and they do so in a variety of ways. Not only do they condition the links between the different elements of the repertoire, thus helping to lay the foundations for the production of equivalences, but they also provide a meeting-point between the repertoire and the producer of those equivalences, namely, the reader himself. In other words, the strategies organize both the material of the text and the conditions under which that material is to be communicated.⁴⁸

Det framgår tydligt av citatet hur strategierna styr texten och sättet dess mångfald organiseras på och aktualiseras av läsaren. En annat viktigt aspekt av repertoaren är den selektiva uppbyggnaden av dess värderingar, tankar, åsikter och konventioner: ”Instead of reproducing the system to which it refers, it almost invariably tends to take as its dominant ’meaning’ those possibilities that have been neutralised or negated by that system.”⁴⁹ tankegången avslutas med: ”Through it, we can reconstruct whatever was concealed or ignored by the philosophy or ideology of the day, precisely because these neutralized or negated aspects of reality form the focal point of the literary work”.⁵⁰

Detta bekräftas av vissa noveller i *Ro utan åror* (1961) exempelvis ”Barnens Domstol”. Novellen tar fasta på ett aspekt av barn och vuxnas förhållande som ofta förbises. Nämligen

att barnet har drömmar, önskingar och mål den överger som vuxen, på grund av att dom kan inte förverkligas. Rådström beskriver det på följande sätt:

- Har farbror som barn lovat sig själv att göra saker som vuxen?
- Ja.
- Har farbror gjort dom sakerna?
- Nämen det är ju skillnad.
- Farbror har givit ett barn ett löfte och svikit det som vuxen. Att barnet råkar vara farbror själv ändrar ingenting. Och sen stryker farbror omkring och vill tala med oss. Vill försöka uppnå nån sorts kamratskap. Jag säger att detta bara är ett utslag av dåligt samvete. Hela farbrors intresse för oss barn bygger på farbrors medvetande om att farbror svikit barnen. Och inte minst farbror själv som barn.⁵¹

Repertoaren bär på åsikter, tankar, värderingar och konventioner, men det är de dolda eller föbisedda konventionerna i ett system som utgör litteraturens fokus. Man kan genom att läsa litteratur komma i kontakt med idér, tankar och åsikter som inte är populära i samhället exempelvis alkoholmissbruk. Det är viktigt att betona att det inte behöver vara den dolda eller föbisedda repertoaren som är fokus för det litterära verket utan verket kan också stödja systemet genom att behandla en framträdande aspekt av den exempelvis human flyktingpolitik.

I början av arbetet definieras litterära verk som fiktion, men vad menas med det? Iser uttrycker det på följande sätt:

De får dock först sin objekts karaktär genom sin grad av bestämdhet. Lagtexter är urtypen för sådana språkliga former. Det som de uttrycker gäller som bindande norm i det mänskliga umgänget. I motsats härtill kan en litterär text aldrig skapa sådana sakförhållanden. Det är alltså inte underligt, att man betecknar dessa texter som fiktion, ty fiktion är form utan realitet.⁵²

Citatet illustrerar en viktig aspekt av litterära texters natur, nämligen att de inte är normerande. De skapar inga regler eller bestämmelser som gäller utöver verket i fråga. Litterära texter är inte verklighet utan en reaktion på verkligheten. Vidare utgör en texts verklighet alltid av dem själva, de regler och förordningar som finns i texten har syftet att underlätta för läsaren genom att presentera det fiktiva verket som sannolikt: ”Det betyder att den skapar en skenbar välkänd verklighet i en från det vardagliga avvikande form. Därför finns det ingen fullständig identitet mellan en litterär text och något i vår erfarenhet.”⁵³

Vidare hävdar Iser att ”litterära objekt skapas genom att texten lägger fram en mängd bilder som steg för steg låter objektet träda fram och gör det konkret för läsaren.”⁵⁴ Detta skulle då

betyda att vid varje läsning försöker man hitta mening i något som blir till under själva läsningen. Iser anser att "Reading is an activity that is guided by the text; this must be processed by the reader, who is then, in turn, affected by what he has processed."⁵⁵ Det är texten som styr läsningen. Läsaren är delaktig genom de olika tomrummen som finns i texten, dessa är särskilt avsedda för att läsaren ska interagera med texten.

Respons är ett viktigt begrepp. Respons är relaterad till texten och handlar om en textstruktur som läsaren ska ta ställning till:

It is generally recognized that texts take on their reality by being read, and this in turn means that texts must already contain certain conditions of actualization that will allow their meaning to be assembled in the responsive mind of the recipient. The concept of the implied reader is therefore a textual structure anticipating the presence of a recipient without necessarily defining him: this concept prestructures the role to be assumed by each recipient, and this holds true even when the texts deliberately appear to ignore their possible recipient or actively exclude him.⁵⁶

Citatet illustrerar tydligt hur texten styr och organiserar respons. Den visar också att det finns en mottagare som förhåller sig till det texten försöker förmedla.

Demokrati är ett viktigt inslag i dagens skola och är en av de grunder som läroplanen är baserad på. Följande står att läsa: "Läroplanen uttrycker också vilka krav och förväntningar elever kan ha på skolan och vilka krav skolan ställer på eleverna".⁵⁷ Det framgår tydligt av citatet att det är inte bara skolan utan att eleverna också är delaktiga i skolans verksamhet. För att skolan ska kunna uppfylla sin uppgift att "förmedla kunskaper och skapa förutsättningar för att eleverna skall tillägna sig och utveckla kunskaper. Utbildningen skall främja elevernas utveckling till ansvarsställande människor, som aktivt deltar i och utvecklar yrkes- och samhällslivet."⁵⁸ krävs det att eleverna är med och påverkar de beslut som rör deras utbildning.

Det framgår av läroplanen att "All verksamhet i skolan skall bidra till elevernas allsidiga utveckling."⁵⁹ Det är skolans uppgift att överföra värden, förmedla kunskaper och förbereda eleverna för att arbeta och verka i samhället⁶⁰. Det framgår tydligt att skolan ansvarar för att förbereda eleverna för yrkeslivet och deltagande i samhället genom att ge dem förmågan att utveckla och tillägna sig kunskaper och värderingar som gör att de blir goda medborgare. Eleverna är inte passiva och ska bara ta emot allt detta utan de ska också vara med och påverka utbildningen.

Eleven ska: "ha förmåga att kritiskt granska och bedöma det eleven ser, hör och läser för att kunna diskutera och ta ställning i olika livsfrågor och värderingsfrågor..."⁶¹ Skolans uppgift är inte bara att uppfostra eleverna till att bli goda medborgare utan även se till att de blir

individer. Skolan tar hänsyn till individen genom att uppmuntra eleverna att ta ansvar för sig själv och sitt lärande och genom att låta de vara med och påverka sin utbildning.

Första delen av detta kapitel har fokuserat på att vidare utveckla vissa viktiga begrepp, del 2 av kapitlet kommer att fokusera på litteratur och skola. Kapitel 2 visade att litteratur ses som en användbar källa eleven kan vända sig till för att få ider, kunskap och erfarenheter. Hur använder man sig av litteratur i skolan och hur skulle den kunna användas?

För lite betoning ligger på läsoplevelsen och mycket mer på att använda litteratur som en grund för betygsättning. Så här är det inte i skolan, men ibland kan det bli på det här sättet:

- Eleven får i uppgift att läsa något, verket väljs ofta i samråd av läraren.
- Eleven får en lista på frågor som ska besvaras. Dessa används för att kolla om eleven har läst verket. Frågorna handlar om exempelvis karaktärerna, handlingen eller miljön.
- Efter att frågorna är besvarade och rättade är det slut, ingen diskussion om läsoplevelsen eller verket.

Dessa tre punkter får tjäna som ett exempel på hur man inte borde arbeta med litteratur i skolan. Ofta får eleverna en deadline till vilken verket ska vara läst och recenserat, tiden är vanligtvis en vecka. Detta är för kort för att man ska få någon behållning av den litterära texten. Ett sätt att komma ifrån detta är att se på litteratur som en process och en effekt, kort sagt att tillämpa *wirkung*.

I stället för att få att en deadline, utföra uppgiften och gå vidare till nästa skulle man kunna bedriva ett litteraturprojekt under en längre tid. En novellsamling skulle vara en bra utgångspunkt för litterära diskussioner på grund av att en novell är kort och därmed får man bra överblick. Ett annat fördel är att novellsamlingen har ett tema och att alla noveller ingår i en helhet. Projektet skulle kunna bedrivas under 3-4 veckor med två 40 minuters lektioner i veckan, vilket skulle ge 6-8 tillfällen att ägna åt ett verk. Det viktiga är inte antalet lektioner eller timmar utan att man inser att litteraturläsning och diskussion är en process som tar sin tid.

Litteratur kan användas som ett sätt att inleda diskussioner kring ämnen som intresserar eleverna, *Ro utan åror* (1961) kommer att användas för att illustrera tankegången. *Ro utan åror* (1961) är ett bra exempel då den tar upp och behandlar skolan, förorten, barn/vuxna och identitet. Både enskilda noveller, novellsamlingar och längre verk kan användas på detta sätt så länge man vet vad man är ute efter.

Antagandet är att litteratur skulle ge eleverna tillfällen att diskutera olika intresseområden exempelvis identitet, skola, vänskap och förhållanden. Lärarens uppgift är att inleda diskussionen efter att verket är läst. Det viktiga är att få eleverna att samtala om saker och ting

och även om det blir så att det ämne som diskuteras är inte den som var avsedd, låt eleverna diskutera klart. Följande citat kan kasta lite ljus över ämnet:

En gång kom jag att tala om Bengt X.
– Bengt, sa han, känner du honom?
– Javisst, sa jag.
– Berätta hurdan han är.
– Jo, sa jag, Bengt han är... och så skisserade jag upp honom.
När jag slutfört mitt porträtt sa han:
– Du ljuger. Du talar inte alls om Bengt.
Du talar om någon du tror kan intressera mig.⁶²

Citatet illustrerar tankegången perfekt, det viktigaste är att få eleverna att diskutera något, vad som helst. När de väl har blivit vana vid detta arbetssätt kan man börja med att använda sig av litteratur som en diskussion inledare. Som citatet visar kan litteratur användas för att berätta något intressant.

Självklart är detta inte enkelt och man kan stötta på många problem tills det går att ha en diskussion baserad på litterära verk, men på det här sättet försöker man åtminstone komma bort från att använda litteratur som en grund för betygsättning.

Detta kapitel har fokuserat på att förtydliga och vidareutveckla vissa begrepp, men också på att diskutera litteratur och skolan. Avslutningen kommer att sammanfatta de tidigare kapitlen och diskutera möjliga slutsatser.

6. Avslutning

Detta arbete har fokuserat på att undersöka hur texten vägleder läsningen av litterära verk. Wolfgang Isters estetiska responsteori i *The Act of Reading* (1978) har varit avgörande för att undersöka och förstå hur texten styr läsningen. Kapitel 1 tog upp och diskuterade de viktigaste begreppen samt använde sig av Pär Rådströms novell ”Ro utan åror” för att illustrera textens strategier och organisation. Kapitel 2 tog upp läsarrollen i novellen och förde en diskussion om litteraturdidaktik i skolan samt vad Isters estetiska responsteori kunde innebära för skolans del. Kapitel 3 försökte behandla novellsamlingen och besvara frågan vad kan sägas om helheten, hur hänger allt ihop? Kapitel 4 förtydligade och vidare utvecklade vissa begreppen och tog upp ämnet litteratur och skolan.

Arbetet bär titeln *Texten i fokus. En diskussion om textens påverkan på läsningen* och precis som titeln antyder handlar det om en diskussion om hur textens strategier och organisation vägleder läsning.

Isters estetiska responsteori borde användas i skolan på grund av följande:

- Man kan fokusera på läsoplevelsen istället för att besvara tråkiga frågor om karaktärerna, miljön eller handlingen.
- Elever och lärare kommer att ingå i en gemenskap där bägge vet vad som förväntas av dem och bägge har de verktyg som behövs för att diskutera litteratur.
- Teorin betonar att det inte finns några hemligheter i texten som endast en tolkning kan avslöja. Detta innebär också att så länge man utgår ifrån texten så finns det olika aktualiseringar och inte ett korrekt svar.

Litteratur är inte verklighet utan en reaktion på verkligheten. Detta innebär att man inte kan läsa exempelvis *Robinson Crusoe* av Defoe för att lära sig om hur människor levde på den tiden. Texten har en mångfald av möjliga aktualiseringar och kan inte reduceras till endast ett av dem.

Man måste ta texten på allvar och utgå ifrån den i sin analys. Detta är viktigt och skulle vara positivt i skolan, för då kan eleverna få tillgång till verktyg för att kunna diskutera litteratur på ett sätt som skulle gynna deras utveckling. Det framgår av arbetet att den estetiska responsteorin är användbar och kan hjälpa lärare att exempelvis matcha text och läsare. Teorin kan också erbjuda eleverna ett gångbart sätt att se på och handskas med litteratur.

Detta arbete har tagit upp och förhoppningsvis erbjudit svar på frågan hur texten styr läsningen, men har också diskuterat litteraturdidaktik i skolan och tagit upp vad en textaktiv syn på litterära verk kan innebära för skolans del.

7. Notförteckning

- 1 Wolfgang Iser: *The Act of Reading* (London, 1978) s. 69.
- 2 Iser, 1978, s. 171-179.
- 3 Iser, 1978, s. 93ff.
- 4 Iser, 1978, s. 96-99.
- 5 Iser, 1978, s. 118.
- 6 Iser, 1978, s. 196f.
- 7 Iser, 1978, s. 34.
- 8 Iser, 1978, s. 36.
- 9 Johan Werkmäster: *Pär Rådström. Ett författarliv* (akad. avh., Göteborg, 1990) s. 240.
- 10 Pär Rådström: *Ro utan åror* (Stockholm, 1961) s. 70.
- 11 Rådström, s. 74.
- 12 Rådström, s. 74.
- 13 Rådström, s. 79.
- 14 Rådström.
- 15 Rådström, s. 77.
- 16 Utbildningsdepartementet: *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna* (Stockholm, 1994) s. 23.
- 17 Lpf94, s. 30.
- 18 Lpf94, s. 26.
- 19 Rådström, s. 77.
- 20 Lpf94, s. 32.
- 21 Lpf94, s. 31.
- 22 Iser, 1978, s. x.
- 23 Iser, 1978, s.151.
- 24 Wolfgang, Iser: *Textens appellstruktur* i Jan Thavenius & Bengt Lewan (red.): *Läsningar. Om litteraturen och läsaren* (Lund, 1985) s. 171.
- 25 Iser, 1985, s. 169.
- 26 Iser, 1985, s. 173.
- 27 Werkmäster, s.240.
- 28 Se Sven-Eric Liedmans essä ”Som barn allena”.
- 29 Rådström, s. 42.
- 30 Werkmäster, s. 243.

- 31 Werkmäster, s. 247.
- 32 Rådström, s. 19.
- 33 Rådström, s. 33.
- 34 Rådström, s. 43.
- 35 Rådström, s. 57.
- 36 Rådström, s. 69.
- 37 Rådström, s. 79.
- 38 Rådström, s. 93.
- 39 Rådström, s. 101.
- 40 Rådström, s. 112.
- 41 Rådström, s. 122.
- 42 Rådström, s. 130.
- 43 Rådström, s. 136.
- 44 Rådström, s. 139.
- 45 Rådström, s. 141.
- 46 Rådström, s. 240.
- 47 Iser, 1978, s. ix.
- 48 Iser, 1978, s. 86.
- 49 Iser, 1978, s. 72.
- 50 Iser, 1978, s. 73.
- 51 *Ro utan åror*, s. 41.
- 52 Iser, 1985, s. 171.
- 53 Iser, 1985, s. 171.
- 54 Iser, 1985, s. 173.
- 55 Iser, 1978, s. 163.
- 56 Iser, 1978, s. 34.
- 57 Lpf94, s. 26.
- 58 Lpf94, s. 25.
- 59 Lpf94, s. 25.
- 60 Lpf94, s. 25.
- 61 Lpf94, s. 30.
- 62 Rådström, s. 7.

8. Käll- och litteraturförteckning

Brundin, Dan: *Omvägens estetik. Lättillgänglighet och komplexitet i Pär Rådströms sena verk* (Akademisk avhandling, Göteborg, 2006)

Iser, Wolfgang: *Textens appellstruktur* i Jan Thavenius och Bengt Lewan (red.): *Läsningar. Om litteraturen och läsaren* (Lund, 1985)

Iser, Wolfgang: *The Act of Reading. A Theory of Aesthetic Response* (London, 1978)

Rådström, Pär: *Ro utan åror* (Stockholm, 1961)

Thorson, Staffan: *Den dubbla receptionen. Om litteratursamtal mellan elever och deras svensklärare* (Göteborg, 2005)

Utbildningsdepartementet: *Läroplaner för det obligatoriska skolväsendet och de frivilliga skolformerna* (Stockholm, 1994)

”Vem kan segla?” i Tage Nilsson och Klas Ralf (red.): *Gröna visboken* (Stockholm, 1999)

Werkmäster, Johan: *Pär Rådström. Ett författarliv* (Akademisk avhandling, Göteborg, 1990)